

УДК 811.161.2'42

КОНЦЕПТОСФЕРА КОХАННЯ В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС)

Макарова М. В.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ

У статті описано співвідношення мовної й концептуальної, наївної й наукової картин світу; порушено проблему виділення поетичної та прозової картин світу в межах художньої картини світу; представлено структуру концептосфери КОХАННЯ, виділено в ній ядро, приядерну та периферійну зони; проаналізовано мовні засоби індивідуальної картини світу Марії Матіос, що бере участь у формуванні концептосфери КОХАННЯ сучасного українського фемінного дискурсу.

Ключові слова: мовна картина світу, художня картина світу, прозова картина світу, поетична картина світу, концептосфера КОХАННЯ, сучасний фемінний дискурс.

Постановка проблеми. Актуалізація антропоцентричного підходу в дослідженнях мови зумовлює посилений інтерес у мовознавців до поняття «мовна картина світу» (МКС). Цей феномен став об'єктом досліджень у філософії, культурології, когнітивістиці, лінгвістиці. Розробкою проблеми картини світу та її мовного вираження займалися С. Г. Воркачов, Т. А. Космеда, О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, Й. А. Стернін та ін., проте питання трактування МКС, її різновидів неоднозначне, тому на сучасному етапі дослідження мовної картини світу на українському мовному ґрунті залишаються актуальними.

Науковці порушили проблему співвідношення мовної й концептуальної картин світу, які перебувають у стані постійної взаємодії. Будемо вважати, що концептуальна картина світу (ККС) пов'язана зі сферою абстрактного і виступає сукупністю понять та знань про навколишній світ, а МКС – продукт вербальної реалізації цих понять та знань, що формує відношення людини до світу. ККС зафіксована в мові у вигляді концептів, які утворюють концептосферу народу. Вербалізовані в сучасному фемінному дискурсі концепти створюють своєрідну художню картину світу.

Концептосфера КОХАННЯ – це таємнича сфера людських стосунків, без якої не можна усвідомити життя взагалі. На нашу думку, вона найяскравіше представлена в художній картині світу, що репрезентує концептуальну систему автора, яка забезпечує створення та розуміння тексту. Отже, художній дискурс можна розглядати як елемент моделювання картини світу.

Метою статті є зіставити відтворення за допомогою тропів та стилістичних фігур концептосфери КОХАННЯ в сучасній українській жіночій поезії та прозі на матеріалі творів Марії Матіос. Аналіз сучасного фемінного дискурсу дозволить зробити висновки про концептосферу КОХАННЯ на цьому етапі розвитку української літератури.

Письменники є представниками національної культури, що відтворена у національній картині світу, яка крізь призму індивідуального сприйняття реалізується у своєрідних засобах мови. Мова кодує культуру народу й репрезентує особливості концептуалізації світу окремою особистістю. Отже, можна говорити,

що мовна картина світу і картина світу, реконструйована з художнього тексту, співвідносні.

Оскільки МКС репрезентує індивідуальну свідомість мовців, її ще називають наївною картиною світу. С. Г. Воркачов зазначає, що картина світу, відтворена у лексичній системі національної мови, має певні неточності, але є достовірною. Науковець використовує поняття «наївної картини світу» як факту буденної свідомості, яка відтворюється пофрагментно в лексичних одиницях мови, проте сама мова відображає лише спосіб концептуалізації світу мовною особистістю, тому термін «мовна картина світу» умовний [1, с. 29–30]. Терміном «наївна картина світу» також послуговуються А. М. Приходько [13, с. 23], В. І. Карасик [4, с. 74], Г. В. Токарев [16, с. 31], З. Д. Попова, Й. А. Стернін [12, с. 54].

Наївну картину світу ототожнюють з МКС, а наукову – з ККС. Бо світ, що нас оточує, вивчаємо науковими методами, отже, здобуваючи певну інформацію, ми доповнюємо вже існуючу систему знань про світ. Уявлення про світ, які склалися впродовж століть, створюють наукову картину світу. Вона представляє собою систему знань, накопичену людством у певну історичну епоху, тому наукова картина світу може змінюватися [15, с. 85]. Наукова картина світу зафіксована в термінологіях різних наук, що вивчають світ або окремі його складники з різних позицій [6, с. 11].

Дослідники говорять про відмінність наукової та наївної картин світу. Треба зазначити, що наївна й наукова картина світу рівнозначні. Перша гнучка та побудована на практичних знаннях, діалектична, може допускати певні протиріччя [4, с. 74]. Друга – уважається віддаленою від пересічного мовця, тоді як наївна, навпаки, наближеною до буденної свідомості. Якщо наукова картина світу створюється науковою свідомістю, то МКС є результатом відтворення реальності наївною свідомістю, яка сприяє формуванню для кожної національної мови суб'єктивної субстанції – МКС [2, с. 38].

Разом з наївною і науковою виділять художню картину світу – це «вторинна картина світу, яка нагадує мовну» [12, с. 56]. Вона виникає у свідомості читача під час сприйняття ним художнього твору. Отже, мова – засіб створення вторинної, художньої картини світу, оскільки вона представляє відомості про світ з індивідуально-авторської позиції і є суб'єктивною.

Картина світу в художньому тексті відтворюється мовними засобами, при цьому вона відображає індивідуальну картину світу через своєрідність авторського використання засобів образності. Тропи та стилістичні фігури розкривають багатство асоціативних відтінків, посилюють та увиразнюють емоційне й оцінне забарвлення авторського мовлення.

З письменником як мовною особистістю співвідносять художню й індивідуальну картини світу. Художня картина світу є індивідуальним творенням письменниць, а тому своєрідним особистим внеском у досвід нації. «Індивідуальна картина світу є частиною колективної, національної картини світу і поєднується з нею системою національної мови, проте одночасно вона особистісно забарвлена. Її визначниками є рівень знань про світ і мовні компетенції, особистий досвід, особисті смисли мовних значень, добір слів та словосполучень. Вербально-знакове оформлення індивідуальної художньої картини світу передбачає власну

композицію й сюжет, селективність слів, номінативну творчість, аранжування мовних одиниць і архітектоніку тексту» [3, с. 84].

Г. Н. Мусагітова художню картину світу розуміє як його модель, конструкт, створений у творчості художників, який має різні рівні абстракції (від індивідуально-авторської картини світу до картини світу, створеної всіма видами мистецтва). У художній картині світу науковець відповідно до форми художнього тексту виділяє поетичну та прозову картину світу. Поетична або прозова форма художнього твору визначає специфіку моделювання концептуальної системи автора [11, с. 6].

В. А. Маслова розрізняє мовну й поетичну картини світу, пояснюючи це тим, що головним сховищем духовного надбання народу є художні тексти, мовні простори яких відображають внутрішній світ автора й сформований у його свідомості зовнішній. Так створюється поетична картина світу – «суб'єктивний образ об'єктивного світу» [7, с. 42].

Отже, складником МКС є художня картина світу, яку слід поділити на поетичну та прозову. У художній картині світу відтворюються національна картина світу, національно-специфічні концепти, але необхідно пам'ятати, що художня картина світу опосередкована мовою й індивідуально-авторською концептуальною картиною світу [12, с. 57].

Мовна картина світу – універсальна, бо створена народом, на відміну від художньої або поетичної, які є індивідуальними, вони відображені в текстах однієї людини, представника певної нації: «Диференціація загальної та індивідуальної картин світу на підставі однієї мовної спільності ґрунтується на протиставленні колективно сформованого ментального простору, що фіксується також у мові, індивідуальним концептосистемам» [14, с. 83].

В. І. Кононенко визначає концептосферу як складну структуровану цілісність, що може бути спроектована на будь-який мовленнєвий шар, зокрема й на художній текст із властивою йому концептуалізацією, моделюванням світу. Науковець складником концептосфери визначає концептуальне поле, а концепт – найменшою його одиницею [5, с. 21].

У сучасних наукових дослідженнях представлено два підходи до структури концепту. За Р. М. Фрумкіною концепт має центральну частину та периферію. Інші наголошують на тому, що концепт складається з ядра, приядерної зони та периферії. Щодо концептосфери, то її визначають як узагальнену сукупність концептів народу, інформаційну базу мислення [12, с. 36]. Отже, концептосфера має впорядковану структуру. Пропонуємо за аналогією до структури концепту у концептосфері виділяти ядро, приядерну зону та периферію. За нашими спостереженнями, концептосфера КОХАННЯ в сучасному українському фемінному дискурсі представлена такими концептами: ядро – концепт «кохання»; приядерна зона – ті концепти, які використовують усі автори – «душа», «серце», «радість», «щастя», «поцілунок» тощо; периферія – індивідуально-авторські асоціативні концепти, наприклад, «терпіння», «страх» тощо.

Марія Матіос одна із популярних і яскравих письменниць початку XXI ст. Вона є авторкою і поетичних, і прозових текстів. Її твори викликають читацький інтерес, проте залишаються поки ще малодослідженими.

Серед тропів поширені епітети, що надають смислового відтінку, збагачують концептосферу новим емоційним змістом: «**божевільне й фантазійне кохання**» [8, с. 21]; «**наша любов безсмертна**» [9, с. 116]; «**А ти давно нікого не любила. Якщо й любила – то монотонно. Прісно. Як би сказати, звично**» [8, с. 132]; «**відчувати якусь, та ще таку ненормальну, любов**» [9, с. 40]; «**любив менемовчки**» [9, с. 11]; «**намагалася любити чоловіків легко й без пам'яті, тобто так, щоб не пам'ятати довше, аніж два дні**» [8, с. 35]. Інколи епітети підсилені поширеними порівняннями, що надають образності висловлюванню, наприклад: «**Я ж хотіла піднесеного, тріпотливого, мов пташка у жмені, кохання**» [8, с. 21]. Зустрічаємо й компаративи, які яскраво представляють приядерну зону концептосфери КОХАННЯ: «**Олексій також був із цих гір – а любив її, як свою душу**» [9, с. 70].

До яскравих прикладів індивідуально-авторських метафоричних утворень можна віднести такі: «**кажуть, любов облагороджує**» [9, с. 16]; «**це нікого любов не розірвала на шматки**» [9, с. 39]; «**ти чуєш легалізацію любові, яка приймає і виправдовує усе**» [9, с. 42]; «**береться сивиною любов**» [9, с. 107]; «**Кохання ненавидить шлюбні контракти і вхід через парадні двері**» [8, с. 28]. Ці приклади ілюструють периферійну зону концептосфери КОХАННЯ.

Часто авторська метафора підсилена іншими засобами образності, як-от: епітетами: «**А може, якусь чудну любов утихомирила смертю?**» [9, с. 25]; порівняннями: «**Нікому в житті я не встигла віддати свою любов. Вона зібралася у мені, як магма, – і точить зсередини вогнем так, що й не здивуються, якщо мене колись розіб'є інфаркт**» [9, с. 30–31]; плеоназмом: «**А воно іще неодмінно плакатиме від правдивого кохання, ваше сердечне тріпотливе серденько**» [8, с. 38].

Збагачує індивідуально-авторський стиль і прозову картину світу концептуальна метафора, яка частіше за все належить до периферії концепту, наприклад: «**– А ти хіба не збагнула, що любов – це найбільший егоїзм з усіх, що є на світі? Лише любов тримає життя і дає йому дихання. Любов – це вісь, навколо неї обертається усе-усе на світі. Усе, розумієш?**» [9, с. 112].

Отже, у прозовій картині світу Марії Матіос на позначення концептосфери КОХАННЯ серед інших тропів найчастіше використовуються епітети, метафори та порівняння.

Поняття «поетичної картини світу» у науковій літературі трактується не однозначно. Матеріалом для реконструкції поетичної картини світу служить сукупність творів автора, яка відтворює дійсність залежно від сприйняття її автором. Отже, розуміння поетичної картини світу відображає особливий статус художньої дійсності [11, с. 16–17].

На відміну від прозової картини світу поетичному мовленню властиві різні види повторів: епіфора, анафора, асонанс, алітерація, тавтологія, епаналепсис тощо, наприклад: «**Це пальці злодія. // Ловлю // Злодійську руку в нетрях раю – // Злодійство це благословляю, // І свого злодія люблю, // Де у безсоння на краю // Він терпо мною верховодить: // Він піднебессям руку водить. // ...Я цього злодія люблю, // що злодійку із мене робить**» [10, с. 260]; «**Тримай мене в собі, як у тюрмі. // Якжид вино тримав би у корчмі. // Так, як пилوک тріпоче на бджолі. // Тримай, як мед тримається в хурмі. // ...Тримай мене в собі, як у тюрмі. // Рятуй мене. // Як**

сонце чи як сніг, // Як ластівку з-під обгорілих стріх. // Пали, як Скіфію немудрий печеніг, – // Я цілуватиму сліди від твоїх ніг. // Люби мене. // Я твої останній гріх» [10, с. 246]; повтор використовується для підсилювального ефекту: *«І терплю, // терплю, // терплю, // терплю. // І терплю – // а думають, люблю»* [10, с. 14].

Марія Матіос у поезії на означення концепту «кохання» використовує і одиничні епітети, і цілі низки художніх означень, ускладнених іншими засобами образності. Це дає змогу авторці передати всю багатогранність цього почуття: *«...Оце така любов моя захланна...»* [10, с. 87]; *«Загойна, як вода хвойна, // Тяжка, мов судьба ізгойна, // Вільна – бо без конвою, // Незнана – як вік мезозою, // Солодка, // Гірка, // Розкута, // Весела – що сміх банкрута, // Гостра, мов брила наріжна, // Непевна, як шлях роздоріжж ній, // Безцінна, // Смішна, // Печальна, // Тасмна, як страмна тайна, // Недовга – що слід астероїда, // Смертельна, мов кров затроєна, // Вогнем у лице нам дшиє // І Долю нам строго пише – // ЛЮБОВ...»* [10, с. 127].

Авторка активно використовує метафору як яскравий стилістичний прийом: *«Старцюю у пустелі... // Обминай // Затроєну любов'ю чорну жінку»* [10, с. 170]; підсилену епітетами: *„Лишай мою любов пропащу, // Болящу – зняту із хреста. // Минай»* [10, с. 273]; порівняннями: *«...Відходить любов, мов звір // побитий... // на задніх лапах...»* [10, с. 166]; антитезою: *«Солодкий і гіркий, // Ви – сіль в моєму серці»* [10, с. 100]; *«Що я умерла і воскресла // Із покаєннями і без. // І що любов моя небесна // Мене спустила із небес»* [10, с. 94].

Концептосфера КОХАННЯ представляє особливий інтерес для аналізу, оскільки саме вона дає найбільш цікавий матеріал для осмислення картини світу носіїв української мови. І поетичні, і прозові твори Марії Матіос належать до мистецтва зі знаково-комунікативною природою. Вони мають спільні риси та відтворюють художній світ авторки. У її поезії проникливо передано психологічний стан героя. Кожен вірш має свій власний відтінок і прояв почуття, що присвячені щасливому або, навпаки, нерозділеному коханням залежно від настрою авторки, її емоційних переживань, тому частотність засобів образності в поезії більша, ніж у прозі. Отже, поетична і прозова картини світу Марії Матіос сформуєть художню, яка у ремінному дискурсі представлена і типовими національними, і індивідуально-авторськими концептами.

Перспективи подальших досліджень окресленої проблеми вбачаємо в аналізі художньої картини світу інших сучасних українських письменниць.

Список літератури

1. Воркачѳв С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт : [монография] / С. Г. Воркачѳв. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
2. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : [монография] / И. А. Голубовская. – К. : Киевский университет, 2002. – 293 с.
3. Єсипенко Н. Г. Концептуальна структура художнього тексту / Н. Г. Єсипенко // Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. – Вип. 45. – 2009. – С. 84–88.
4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : [монография] / В. Кононенко. – К. – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
6. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов : [монография] / О. А. Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.

**КОНЦЕПТОСФЕРА КОХАННЯ В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС)**

---

7. Маслова В. А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой: [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 256 с.
8. Матиос М. Бульварний роман / М. Матиос. – Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2003. – 188 с.
9. Матиос М. Життя коротке / М. Матиос. – Львів: Кальварія, 2001. – 236 с.
10. Матиос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння / М. Матиос. – Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2011. – 308 с.
11. Мусагітова Г. Н. Способы эксплицирования картины мира автора в прозаическом тексте: деятельностный аспект: На материале творчества Ю. К. Олеши: автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Г. Н. Мусагітова. – Омск, 2005. – 20 с.
12. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики: [монографія] / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
14. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К., 1999. – 148 с.
15. Соколова Е. Е. О соотношении языковой и научной картин мира / Е. Е. Соколова, Р. В. Гурина // Знание. Понимание. Умение. – М., 2010. – № 3. – С. 83–88.
16. Токарев Г. В. Дискурсивные лики концепта: [монография] / Г. В. Токарев. – Тула: Тульск. гос. ун-т, 2004. – 108 с.

Макарова М. В. Концептосфера любовь в художественной картине мира (на материале произведений Марии Матиос) / М. В. Макарова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 100–105.

В статье описано соотношение языковой и концептуальной, наивной и научной картин мира; поднят вопрос о выделении поэтической и прозаической картин мира в рамках художественной картины мира; представлена структура концептосферы ЛЮБОВЬ, выделены в ней ядро, приядерная и периферийная зоны; проанализированы языковые средства индивидуальной картины мира Марии Матиос, которая принимает участие в формировании концептосферы ЛЮБОВЬ современного украинского дискурса.

Ключевые слова: языковая картина мира, художественная картина мира, прозаическая картина мира, поэтическая картина мира, концептосфера ЛЮБОВЬ, современный феминный дискурс.

Makarova M. Conceptual sphere of love in art world view (based on the works of Maria Matios) / M. Makarova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 100–105.

This article describes the relationship of language and conceptual, naive and scientific world, raised the problem of selection the poetry and prose pictures of the world within the art world picture, the structure of conceptual sphere of love is allocated core, near core zone and peripheral zone, and the basic concepts of modern Ukrainian characteristic feminine discourse: core this is the concept of «love»; near core zone is the concepts that are used by all the authors – «soul», «heart», «joy», «happiness», «kiss», etc. Peripheral is individual author associative concepts like «patience», «fear», etc., are analyzed language means an individual world view Mariya Matios involved in the formation of the modern Ukrainian feminine discourse of conceptual sphere of love. Conceptual sphere of love presents special interest for the analysis, because it provides the most interesting material for understanding the world view media Ukrainian language. Poetry and prose worldview of Mariya Matios art form that is presented in the feminine discourse and typical national and individual copyright concepts.

Key words: language world, the art world picture, world view prose, poetic world view, conceptual sphere of love, modern feminine discourse.

Поступила в редакцію 17.10.2013 г.